

УДК 72.01(477)

Т. Є. Казанцева,

*к. арх., доц. кафедри дизайну та основ архітектури,
Національний Університет "Львівська політехніка"*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІХРОМІЇ В АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА 1870-Х – 1930-Х РР.

Анотація: на основі натурних досліджень збереженої поліхромії фасадів та інтер'єрів будівель Львова 1870-х – 1930-х рр. простежено динаміку розвитку поліхромії та визначено закономірності застосування поліхромних матеріалів та технік в певних архітектурних напрямках цього періоду.

Ключові слова: поліхромія фасадів та інтер'єрів, закономірності застосування поліхромних матеріалів та технік, будівлі Львова 1870-х – 1930-х рр.

Постановка проблеми. Як відомо, поліхромія – це багатобарвний декор будівлі, інтер'єру, скульптурних творів чи різноманітних декоративно-ужиткових виробів, мальований або виконаний у різних техніках. Архітектурі кожного історичного періоду властива певна кольорова гамма, сукупність прийомів та технік використання поліхромії.

В архітектурі Львова 1870-х – 1930-х рр. представлено всю палітру стилів від історизму до функціоналізму, що є досконалою моделлю для дослідження еволюції поліхромії цього періоду. Поліхромія є однією з найбільш змінних нетривких характеристик об'єкту, що залежить від стилю, смаку замовника чи наступних власників. Окрім того негативний вплив спричиняють атмосферні чинники та агресивний вплив забрудненого середовища. Натомість в архітектурі Львова вказаного періоду збережена достатня кількість об'єктів, необхідних для натурних досліджень та їх систематизації, що є частиною комплексного дослідження поліхромії у львівській архітектурі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на широкий спектр проблем до вивчення не існує комплексного дослідження особливостей поліхромії у львівській архітектурі. Дослідники зазначали наявність поліхромних елементів в львівських будівлях цього періоду [напр., 2, 10, 18], або застосування певних поліхромних матеріалів чи технік в певних стилях [напр., 1], творчості певних архітекторів [напр., 17]. Також існують дослідження, присвячені окремим поліхромним технікам цього періоду, а саме вітражам [3, 4], керамічним плиткам підлоги [4, 16]. Зокрема автором досліджено застосування майоліки у напрямках львівської архітектури [11-13], візерунків цегляного мурування [15], дерев'яних елементів [9], терацових

підлог [14] тощо.

Натомість не було розглянуто явище поліхромії у контексті еволюції стильових напрямків, не визначена множина технік та прийомів поліхромії та динаміка їх зміни.

Мета статті – визначити закономірності застосування поліхромних матеріалів та технік на фасадах та інтер'єрах будівель Львова 1870-х – 1930-х рр. та скласти картину їх розвитку в архітектурних напрямках періоду.

Виклад основного матеріалу. XIX століття характеризується пуристичним ставленням до кольору, започаткованим в добу класицизму. Зокрема у 1850-тих рр. кольорові фасади ренесансних та барокових кам'яниць на пл. Ринок були перетерті цементним тиньком, що призвело до знищення т. зв львівської поліхромії. Фасади львівських будівель **історизму** (1870-1890-ті рр.) фарбувалися у відтінки природного каменю, поверхня якого імітувалася в тиньку. Таке переважання сірого кольору сприяло високому розвитку монохромного сприйняття. В тогочасних каталогах з пофарбування фасадів присутні безліч відтінків сірого; для підкреслення рельєфності виступаючі елементи малювались світлішим кольором, додавались намальовані тіні.

Натомість інтер'єри будівель історизму характеризувались інтенсивним застосуванням поліхромії тогочасними архітекторами, які запозичали прийоми та техніки попередніх стилів та, очевидно, компенсували їх відсутність на фасаді. Підлоги виконувались в мозаїчній техніці тераццо, яка згодом поступилась більш барвистим керамічним плиткам. У вікна вставлялись вітражі, мальоване та травлене скло. Стелі вестибюлів та сходових кліток декорувались розписами історичної стилістики із застосуванням гризайлевої техніки; у громадських будівлях верхню частину стін та плафон стелі прикрашали живописними панно (головний корпус Політехніки, Палац Правосуддя). Відповідно до принципу історизму імітації дорогоцінних матеріалів панелі буазері розписувались «під дуб» в техніці фловдер (Казино, Оперний театр).

Одночасно у II половині XIX ст. розвивається арковий стиль на базі неороманської архітектури, який характеризується застосуванням цегляного орнаментального мурування на фасадах (Будинок інвалідів). У 1890-х рр. відбувається певний синтез середньовічної та класичної традицій опорядження стіни, коли неоренесансний чи необароковий декор розташовується на тлі декоративного цегляного мурування, а дахи декоруються візерунками з полив'яної дахівки. Будівлі середньовічної стилістики також отримують багатше поліхромне вирішення фасадів в цей період завдяки введенню майолікових плиток чи мозаїки на золотому тлі (кол. Костел францисканок). Так зароджується стиль **«німтореск»**, який впродовж свого короткого

існування (1890-ті рр.) викликав цілковиту зміну поліхромного вирішення фасаду. Основним засобом виразності фасадів в цьому стилі стають поєднання кольорових будівельних та обличкувальних матеріалів – каменю, цегли, тиньку, майоліки, металевих та дерев'яних елементів. Перлиною стилю «піттореск» у поєднанні з ренесансно-бароковою стилістикою є будівля кол. Галицької ошадної каси (арх. Ю. Захаревич). Сучасники навіть засуджували цю строкатість кольорів та різноманіття застосованих технік як на фасадах (цегла, природний камінь, майолікові фризи та монолітні деталі, позолота металевих елементів, кольоровий дах, дерев'яний еркер в подвір'ї), так і в інтер'єрі (штучний пістрявий мармур стін та колон, кольорові плитки підлоги, алебастрові та дерев'яні балюстради, вітражі, шпалери під марокканську шкіру, кольоровий тиньк, панелі буазері). Іншим характерним прикладом стилю є вілла Джульєтка того ж архітектора, очевидно, інспірована Red House У. Морріса. Тут поліхромія матеріалів виступає як головний декор фасадів та інтер'єрів, вирішених у лаконічному неоготичному стилі. Очевидно внаслідок несприятливих атмосферних умов та, відповідно, неможливістю підтримання належного стану лише одноразово на фасаді в стилі «піттореск» були застосовані барвисті арабески аль-секко, розташовані безпосередньо на світленькій фасадній площині (пл. Маланюка, 7). Натомість більшого поширення дістало розташування фресок земляної палітри в дзеркалах на темному тлі, як тематичні фрески вілл (вул. Хмельницького, 56) або арабески чиншових будинків (вул. Паркова, 8).

Пошуки нового орнаменту на початку ХХ ст. призводять до зміщення акцентів з матеріалів на форми декоративних елементів фасадів, що спричиняє відведення поліхромії другорядної ролі. Так, на світленькому фасаді в стилі **декоративної сецесії** (1900-1908 рр.) виділяються кольорові майолікові плитки, укладені в шахівницю чи панно, та зелена столярка. Унікальним для Львова було наслідування Majolikahaus О. Вагнера в суцільному орнаментальному обличкуванні фасаду майоліковою плиткою (вул. Курбаса, 5) [6]. Натомість в інтер'єрі широко використовуються кольорова плитка підлоги, вітражі, тоноване та мальоване скло, бронзові та латунні деталі (поштові скриньки, клямки, люстри), розписи стелі вестибюлю та сходової клітки [5]. Палітра набуває витонченості завдяки застосуванню складних пастельних відтінків, нюансному тональному співвідношенню та введенню контуру. Одночасно поєднуються реалістично та площинно трактовані зображення. Новітнім є обличкування кольоровими керамічними плитками також і стін вестибюлів. Помешкання декорувались гобеленами, шпалерами, розписами, як показують іконографія та збережені інтер'єри будинку Сегалія [8]. Окрасою ранньосецесійного інтер'єру є кахляна піч, переважно в одному тоні, що

творить ансамбль з іншими елементами декору. Усі сецесійні поліхромні твори є унікальними відповідно до принципу неповторності кожного твору та виконання вручну.

В *українській сецесії* (або УАМ) наслідується поліхромна модель української хати зі світленькою площиною фасаду, на якій виділяються кольорові майолікові вставки (як рушники або розписи), та високим темним гонтовим дахом, що спирається на масивні дерев'яні кронштейни. В майоліці домінують зелений, жовтий та червоно-бордовий кольори (у холодній тональності під впливом сецесії) на світленькому тлі. В інтер'єрі широко використовувались розписи, травлене скло вікон та дверей, кольоровим акцентом була піч з кахлями, розписаними в народному стилі (будинок товариства «Дністер»). Характерний приклад такого відреставрованого інтер'єру (за участю автора у 1997-98 рр.) представлений в садибі М. Грушевського, зокрема геометричні розписи стелі, що наслідують строкатий гуцульський ліжник. Виконані на основі гуцульських мотивів розписи кол. Муз. Інституту тим не менш мають складну сецесійну палітру та золоте тло.

В будівлях *раціональної сецесії* (1908-12 рр.) переважно використовується світла колористика фасадів, за винятком будівель у стилі німецького модерну, тинькованих в темні відтінки (вул. кн. Романа, 6, Словацького, 2-4). Також використовується тиньк заводського виготовлення, забарвлений в масі з вкрапленнями кам'яної кольорової крихти, як видно з рекламних альбомів-каталогів поч. ХХ ст. (з колекції доц. каф. РАМС НУ «Львівська політехніка» О. Рибчинського). Кольоровими акцентами фасадів, як і в декоративній сецесії, є майолікові панно з інтерпретованими класичними (вул. Коперника, 3), народними (вул. Вишенського, 12) та сецесійними мотивами (вул. Котляревського, 17-19). Відроджується застосування мозаїки, яка оздоблює вже не тимпани (як в «піттореску»), а аттики (пр. Шевченка, 17-19) та дзеркала під вікнами (вул. Руставелі, 36). Доповнюють поліхромну гаму зелена столярка та бронзові деталі, наприклад, маскарони (вул. Коперника, 3).

В інтер'єрах раціональної сецесії широко використовується обличкування стін плитами штучного мармуру різних відтінків, панелями буазері (пл. Соборна, 7). Підлога вимощена керамічними плитками (часто мозаїчними монохромними) або плитами штучного каменю, відроджується тераццо та мозаїчна підлога. Вітражі (у вікнах, світлових ліхтарях) та розписи набувають монументальності та різноманіття вирішень, де-не-де присутні мозаїчні панно з рослинними мотивами [7]. Як і в попередніх періодах використовуються латунні та бронзові деталі. Барельєфи тонуються (пр. Шевченка, 17-19), що нівелює відмінність між розписом та скульптурою, узгоджуючись з сецесійним принципом синтезу мистецтв.

В *Арт Деко* (1920-ті рр.) поширились світленькі фасади, на яких виділяються поліхромні дзеркала, оздоблені сграфіто або розписами. У цих сграфіто (геометричних, могли містити написи) класично використовувались чорні, червоні та сірі кольори (вул. Конопницької, 3). Орнаментальні розписи виконувались на золотому (вул. Гвардійська, 7-11) чи сірому тлі (вул. Стецька, 13). Іншим варіантом оздоблення фасаду було суцільне покриття його тиньком з включенням слюди та кам'яної крихти тих самих кольорів, що й сграфіто. Інтер'єри в стилі Арт Деко вирішені у вишуканій колористичній гаммі із застосуванням обличкувальних матеріалів. В інтер'єрах громадських будівель стіни та колони обличковані темним мармуром, стеля є білою тинькованою, а елементи декору – капітелі, ліхтарі, ґратки та каркас меблів є золотими (латунними чи бронзовими). Вітражі набувають графічності вирішення через застосування кількох відтінків. В чиншових будинках використовуються монохромні покриття підлоги – керамічною плиткою чи плитами штучного каменю. Двері до помешкань оздоблювались в техніці фловдер, імітуючи деревину яблуні чи дубу. Реставрація інтер'єру Вірменського собору та захристії в костелі Кармеліток спричинила появу унікальних розписів Я.-Г. Розена з холодними ясними кольорами та золотим тлом.

У *функціоналізмі* (1930-ті рр.) широко поширились кольорові тиньки фасадів з вкрапленнями слюди та кольорової кам'яної крихти. Не без впливу німецького функціоналізму була оцінена естетика цегляної стіни, що отримало реалізацію у суцільному цегляному обличкуванні фасадів палаців культури ім. Г. Хоткевича (червона цегла) та залізничників (біла цегла). В інтер'єрі домінувало обличкування вишуканими матеріалами – штучний мармур стін та підлоги, деколи монохромна плитка або тераццо на підлозі. бронза світильників, латунь перил, клямок, скриньок для пошти, Одноразово використано вишукане суцільне обличкування вестибюлю плитками темного кольору з золотим фризом та бордовими керамічними барельєфами. Узагальнені матеріали дослідження з порівняльними графіками динаміки розвитку представлено в табл. 1-4.

Табл. 1

Застосування поліхромних технік та матеріалів в архітектурі Львова
1870-х – 1930-х рр.

	Історизм	Піттюреск	Декоративна сецесія	Українська сецесія	Раціональна сецесія	Арт Дек о	Функціоналізм
Opus alexandrinum							
Аль секко							
Альфрейні розписи							
Аль фреско							
Вітраж							
Гризайль							
Інкустація							
Інтарсія							
Мозаїка стін							
Паркетрі							
Позолота							
Сграфіто							
Тераццо							
Фловдер							
Шпалери							
Алебастр							
Гонт							
Дахівка							
Дерево							
Камінь							
Майоліка стін							
Майоліка підлоги							
Мармур							
Металеві елементи							
Стюк							
Тиньк тонований							
Тиньк з кам'яною крихтою							
Цегла							
Штучний мармур							

Умовні позначення:

Поліхромні техніки

Поліхромні матеріали

Висновки. Будівлі періоду 1870-х – 1930-х рр. демонструють збережену поліхромію фасадів та інтер'єрів, що є базою для її всебічних досліджень з подальшою систематизацією. Період характеризується вираженою динамікою розвитку поліхромії з двома вершинами-кульмінаціями – в «піттореску» та раціональній сецесії, коли поліхромні матеріали та техніки були одним з головних засобів архітектурної виразності.

На базі натурних досліджень виявлено особливості застосування поліхромії в певних архітектурних напрямках львівської архітектури 1870-х – 1930-х рр.: в *історизмі* – сірі фасади при застосуванні багатьох технік в інтер'єрі (грязайльні розписи історичної стилістики, вітражі, тераццо, керамічна плитка підлоги); в *«піттореску»* – на фасадах поєднання цегли, каменю, майоліки, дерев'яних та металевих елементів, спорадичне застосування фресок та мозаїки; в інтер'єрі – кольорові обличкувальні матеріали, плитка, тонований тиньк, вітражі, шпалери;

в *декоративній сецесії* – кольорові майолікові панно на світленькому фасаді, в інтер'єрі – багатство технік (розписи стелі, плитка підлоги та стін, вітражі, латунні деталі); в *українській сецесії* – на світленькому фасаді керамічні панно-рушники, гонтовий дах на дерев'яних кронштейнах, в інтер'єрах розписи в українському стилі, гуцульські печі; в *раціональній сецесії* – на фасадах тиньк, забарвлений в масі, керамічні та мозаїчні панно, бронзові деталі, в інтер'єрах – тематичні розписи, вітражі, мозаїки, позолота, обличкування стін мармуром та панелями буазері, на підлозі керамічна плитка, плити штучного каменю, тераццо; в *Арт Деко* – світленькі фасади з вставками сграфіто чи розписів, в інтер'єрах – обличкування штучним мармуром стін, латунні чи бронзові деталі, розписи, вітражі; у *функціоналізмі* – тиньк фасадів з вкрапленнями слюди та кольорової кам'яної крихти, в інтер'єрах – застосування обличкувальних матеріалів – мармуру, латуні, бронзи, а також фловдеру дерев'яних елементів, на підлозі монохромної керамічної плитки та тераццо.

Література

1. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії / Юрій Бірюльов. – Львів: Центр Європи, 2005. – 184 с.
2. Вуйцик В.С. Зустріч зі Львовом: Путівник / В.С. Вуйцик, Р.М. Липка. – Каменярь, 1987. – 175 с.
3. Грималюк Р. Вітражі Львова / Ростислава Грималюк. - Львів: Афіша, 2004. - 240 с.
4. Гранкін П. Статті (1996-2007) / Павло Гранкін. - Львів: Центр Європи, 2010. - 320 с.
5. Казанцева Т. Вул. Кравчука, 14 – житловий будинок. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/lia/objects/kravchuka-14/>.

6. Казанцева Т. Вул. Курбаса, 5 – житловий будинок. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/lia/objects/kurbasa-5/>.
7. Казанцева Т. Вул. Менцинського, 3 – житловий будинок. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/lia/objects/mentsynskoho-3/>
8. Казанцева Т. Вул. Чайковського, 6 – офісний будинок. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/lia/objects/tchaikovskoho-6/>
9. Казанцева Т. Дерев'яні елементи на фасадах львівських споруд кінця XIX – початку XX ст. Аналіз натурних досліджень / Т. Казанцева, К. Гапаляк // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – 2008. - Число 18. – С. 153-169.
10. Казанцева Т. До питання розвитку архітектурного декору на фасадах львівських споруд / Тетяна Казанцева // Вісник НУ “Львівська політехніка” “Архітектура”. – 2010. - № 674. – С. 140-147.
11. Казанцева Т. Майоліка на фасадах львівських будівель. Аналіз типології, стилістики і композиції на базі натурних досліджень / Тетяна Казанцева // Збірник наукових праць кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів «Проблеми дослідження, збереження і реставрації об'єктів культурної спадщини». – Львів: Растр-7, 2014. – 372 с. - С. 118-127.
12. Казанцева Т. Майоліка на фасадах львівських споруд у стилі “піттореск”. Типологічний та композиційний аналіз натурних досліджень / Т. Казанцева // Студії мистецтвознавчі. – 2009. - Число 1. – С. 51-66.
13. Казанцева Т. Майоліка на фасадах львівської сецесії. Аналіз типології, стилістики та композиції на базі натурних досліджень / Т. Казанцева // Студії мистецтвознавчі. – 2010. - Число 1. – С. 70-92.
14. Казанцева Т. Терацові підлоги у Львові: еволюція застосування, композиційний та стилістичний аналіз / Тетяна Казанцева // Вісник НУ «Львівська Політехніка» «Архітектура». – 2016. – 8 с.
15. Казанцева Т. Цегляне декорування фасадів львівських кам'яниць другої пол. XIX – поч. XX ст. / Т. Казанцева // Вісник “Укрзахідпроектреставрація” – 2005. – Число 15. – С. 128-133.
16. Лисенко О. Архітектурна організація, конструювання та оздоблення підлог вхідних приміщень у житлових будинках Львова кін. XIX – поч. XX ст. / О. Лисенко // Вісник Львівського державного аграрного університету «Архітектура і сільськогосподарське будівництво». – 2005. - № 6. – С. 191-198.
17. Нога О. Іван Левинський: архітектор, підприємець, меценат / Олесь Нога. – Львів: Центр Європи, 2009. – 192 с.
18. Kazantseva T. Classification of Façade Decoration of Secession Buildings Built by I. Levynsky Company in Lviv / Klasyfikacja dekoracji elewacji budynków okresu secesji wykonanych przez spółkę I. Lewyńskiego we Lwowie / Tetyana Kazantseva, Solomiya Ponkalo // Przestrzeń i Forma / Space & Form. - 2014. – № 21. - P. 171-182.

Аннотація

На основе натурных исследований сохраненной полихромии фасадов и интерьеров зданий Львова 1870-х – 1930-х гг. прослежено динамику развития полихромии и определено закономерности применения полихромных материалов и техник в определенных архитектурных направлениях периода.

Ключевые слова: полихромия фасадов, интерьеров, закономерности применения полихромных материалов и техник, здания Львова 1870-х – 1930-х гг.

Abstract

On the base of field investigations of preserved polychrome of the facades and the interiors of Lviv buildings of the 1870s – 1930s the author deduced the dynamic of polychrome evolution and defined the laws of the use of polychrome materials and techniques in the certain architectural trends of the period.

Key words: polychrome of the facades and the interiors, the laws of the use of polychrome materials and techniques, Lviv buildings of the 1870s – 1930s.

УДК 725.85

Р. О. Крушельницький,

*к.арх., кафедри реставрації архітектурної та мистецької спадщини
Національного університету “Львівська політехніка”*

ВАРІАНТИ ІНТЕГРАЦІЇ ПЛОЩИННИХ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ СПОРУД У СТРУКТУРУ ЖИТЛОВОГО КВАРТАЛУ

Анотація: розглянуто та проаналізовані основні діючі типи влаштування фізкультурно-оздоровчих майданчиків на території житлових кварталів в Україні та запропоновано нові варіанти інтеграції даного типу споруд.

Ключові слова: фізкультурно-оздоровчі споруди, архітектурно-планувальні моделі, житловий квартал, інтеграція.

Відомо, що стан здоров'я населення є важливим показником розвитку суспільства. Тому ключові аспекти діяльності держави повинні бути зорієнтовані на формування здорової, повноцінної людини, що знаходить своє відображення у відповідних законодавчих актах. Ці укази і програми повинні формувати процес фізичного виховання населення та спортивної галузі загалом. Поряд з цим сьогодні проблема охорони здоров'я мешканців міст набула пріоритетного соціального значення у зв'язку із стрімким науково-технічним прогресом.

Однією із причин такої ситуації, згідно з соціологічними даними, є те, що в Україні недостатньо необхідних умов для занять фізкультурою: замала